

РЕЦЕНЗИЯ

От: Проф. д-р Лина Георгиева Анастасова, Бургаски Свободен Университет, научна специалност „Маркетинг“

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.8. Икономика, научна специалност „Маркетинг“

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № № 897/25.03.2026 г на зам. ректора на УНСС

Автор на дисертационния труд: **Христомир Иванов Куцаров**

Научен ръководител: доц. д-р Йовка Петкова Банкова

Тема на дисертационния труд:

“**КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ОБЕКТИ В БЪЛГАРИЯ В УСЛОВИЯТА НА НЕСИГУРНОСТ И ИЗВЪНРЕДНИ СИТУАЦИИ**”

1. Информация за дисертанта

Дисертант Христомир Куцаров се е обучавал като редовен докторант по докторска програма „Маркетинг“ от 2020 до 2026 година в Университета за национално и световно стопанство (Заповед №597/22.03.2019 г. на Ректора на УНСС.). Той завършва през 2012 година бакалавърска степен по Бизнес организация, през 2013 година се дипломира като магистър по БА, а през 2016 придобива година придобива и магистърска степен по Маркетинг от същия Университет.

Христомир Куцаров има богат практически опит през последните 15 години. Трудовият му път започва в края на следването му, най-напред като промоутър на Екшън Аквапарк -Слънчев бряг, после като търговски представител на същия Аквапарк, като през следващите години преминава през различни позиции и в различни компании: от 2014 до 2023 година е маркетинг мениджър на хотелски комплекс Невис Ризорт, на хотел Одесос -Златни пясъци и хотел Радинас Уей, к.к. Боровец и др.От 2023 година досега Христомир Куцаров работи като продуктов мениджър „Терминали“- летище Васил Левски-София и ръководител департамент „Оперативно управление на терминали и клиентско преживяване“. На тази позиция Христомир Куцаров участва в управление на проекти за подобряване на пътническото преживяване на съществуващите терминали на летището, както и в проекти, насочени към подобряване на инфраструктурата на терминалните сгради във връзка с подобряването на пътническото преживяване, което е в унисон с новите тенденции в маркетинга за управление и

надграждане на клиентското преживяване. Според представената биография и заеманите позиции докторантът владее отлично английски език, което е едно предимство за всеки научен работник, защото позволява запознаване в оригинал с различни литературни източници. Богатата му трудова биография в бранша, за който е дисертационното му изследване безспорно е от полза при разработването на дисертационния труд, защото се основава отчасти и на собствени наблюдения.

Изпълнение на минималните национални задължителни изисквания

Основавайки се на представените от кандидата документи по конкурса (Справка за изпълнение на минималните национални изисквания по чл. 26, ал. 2 и 3 от ЗРАСРБ) мога да направя обоснования извод, че докторант Христомир Куцаров изпълнява минималните национални изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в професионалното направление 3.8. Икономика.

2.Обща характеристика на представения дисертационен труд

Дисертационният труд съдържа увод, изложение в три глави, заключение и е с общ обем от 264 страници, от които 178 стандартни страници. Използвани са 149 литературни източника, от които 123 са на английски език и 26 - на български език. Дисертационният труд е отлично онагледен, тъй като в текста са включени 7 таблици, 62 фигури и 12 приложения от обработката на данните. По мое мнение структурата на дисертационния труд е много добре балансирана, налице е логична последователност на отделните раздели и това е допринесло за извеждане на някои важни изводи и съответно да се формулират полезни препоръки/насоки за постигане на положителни резултати при управление на конкурентността на туристическите обекти в условия на извънредни ситуации.

- ***Оценка на актуалността на темата, целта, обекта и хипотезите на дисертационния труд***

В дисертационния труд много ясно е артикулирана актуалността и значимостта на темата, а именно: научната и практическа значимост на изследванията, както и недостатъчно пълното разработване и изследване на проблема в маркетинговата и икономическа литература, предопределя избора на темата на дисертационен труд.

Обект на изследване са туристически обекти в България. В дисертационния труд е възприето ограничение за туристическите обекти, като са изследвани хотели, хотелски комплекси и семейни хотели, намиращи се в морски и планински курорти.

Предмет на изследването са факторите за конкурентоспособност на туристическите обекти в България в условията на извънредна ситуация. Основната теза на дисертационното изследване е формулирана така: ***В условията на несигурност и извънредни ситуации значимостта на факторите за конкурентоспособност на туристическите обекти и тяхното използване от мениджърите на обектите се променят.*** На основата на изследване на факторите за конкурентоспособност на туристически обекти в условията на извънредни ситуации и несигурност, авторът си поставя за цел да бъде разработен инструмент, който да послужи за управление на конкурентоспособността на туристическите обекти в такива условия. С оглед постигане на основната цел и проверка на тезата на изследването, авторът е формулирал конкретни задачи- 9 на брой, като само 7мата задача всъщност е част от методиката и не е същинска изследователска задача.

За проверка на тезата на изследването са формулирани и проверени 7 ясни и логични изследователски хипотези, като повечето са описателни хипотези и касаят обосновани предположения за променяемостта на факторите за конкурентност, за нарастване значението на преките канали, за използването на различни комуникационни и др.маркетингови инструменти, за липсата на промяна в продуктовото портфолио на обектите и т.н. Една от хипотезите-седмата е обяснителна и много важна за изследвания проблем, а именно: Служителите в туристически обекти на различна позиция и с различен професионален опит имат различно виждане за водещи фактори за конкурентоспособност при извънредни ситуации.

2. Съдържание на дисертационния труд: концептуална основа и методология на изследването

В Глава Първа „Конкурентоспособност в туризма- литературен обзор“, която е и най-голяма, фокусът е върху съвременните маркетингови подходи за повишаване на конкурентоспособността на туристическите обекти и по-конкретно дигиталният маркетинг, брандингът и разказването на истории (story telling). Много добре е представена информацията за практиките на управление на маркетинга преди и по време на пандемията и по-точно промените в управлението на маркетинга. В този раздел е дискутирана и еволюцията в разбирането за факторите за конкурентоспособност на туристическите дестинации и обекти (с. 38-60) и методите и метриците за оценка на конкурентоспособността в туризма (с.62-66). Положителна страна на разработката е, че са обхванати схващанията на основните автори от други страни и България по тази тема, като основателно докторантът набляга на значението на фундаменталната монография

на проф. Манол Рибов (2003) в тази област, която разглежда конкурентоспособността не само на ниво туристически дестинации, но и на микроравнище- ниво туристически обекти. Авторът е отделил внимание и на липсата на универсален модел за кризисно управление в туризма, както и на неприложимостта на традиционните модели при извънредни ситуации (с.69-79). Съгласна съм с констатацията на международните изследователи в публикациите, че "туристическата индустрия се характеризира с високо ниво на фрагментация, включваща множество заинтересовани страни с различни цели, ресурси и способности за реагиране" (с. 15). По тази причина също считам, че разработването на универсални модели е голямо предизвикателство, тъй като различните сегменти на индустрията - от големи хотелски вериги до малки семейни обекти, тематични паркове, ваканционни комплекси- имат различни възможности и ограничения. Авторът обръща внимание и на факта, че проучванията разкриват значителни различия в подходите за кризисно управление между различните региони, отчитайки и културните различия, като например азиатските страни и дестинации демонстрират по-бързи реакции и по- ефективно координиране между различните нива на управление. Освен това конвенционалните модели за планиране на финансите, базирани на предсказуеми сезонни флуктуации и постепенен растеж, се оказват неприложими в съвременната турболентна бизнес среда.

Смятам, че би било по-добре, ако беше обсъдена в края на тази глава и нуждата от изграждане на устойчиви стратегически алианси на заинтересовани сегменти и организации от туризма- регионални асоциации, туристически бордове, регионални туристически и търговски камари, местна власт/общини, които биха действали координирано и в нормални и в кризисни ситуации, както е в повечето развити страни- всички провинции в Германия и Испания, повечето райони във Великобритания, кантоните в Швейцария и др. имат Туристически алианси. В този контекст считам, че това би подсилило полезността на дисертацията, тъй като в Трета глава, където е представена Пътна карта „Кризисен режим“ става въпрос във Фаза 1 за създаване на специален комитет, който да координира процесите и активностите по време на кризата. Именно в този комитет би трябвало да участва и представител/и на туристическия алианс, към който спада и дадената туристическа дестинация.

Във Втора глава са изследвани факторите за конкурентоспособността на туристическите обекти в България в условията на извънредна ситуация, като в първата половина са представено методологическите основи, а след това са представени резултатите от изследването (с. 86-138), които са дискутирани по-нататък в рецензията.

В Трета глава е разработена и представена специална пътна карта за управление на конкурентоспособността на туристическите обекти в извънредни ситуации, която представлява структурирана последователност от фази и стъпки, които ориентират мениджърите при вземането на решение за ТО в условията на извънредни ситуации. Картата има 3 варианта: Пътна карта за кризисен режим, Пътна карта Планирана адаптация и Пътна карта Преход към стабилност (с.147-167), Всеки от вариантите на картите съдържа един и същ алгоритъм със следните раздели: аналитичен, планове за действие, конкретни стъпки за внедряване и насоки за постигане и поддържане на устойчивост на бизнеса. Направена е и апробация на пътните карти (с. 169-176). Инструментът Пътна карта е един от основните практико-приложни приноси на дисертационния труд, защото би улеснил работата по управление на ТО в кризисни ситуации, което придава ценност на дисертационното изследване.

Изследователски подходи и методи

За всяко дисертационно изследване е важно да бъдат подбран подходящ методически инструментариум, за да се обработи, обобщи и анализира събраната информация, с която да се докаже тезата на автора. Извънредната ситуация, която е във фокуса на изследването е глобалната пандемия от Коронавирус (COVID-19) от месец март 2020г. Обект на изследване е ТД България и по-конкретно нейни туристически обекти, като предмет на изследването са факторите за нейната конкурентоспособност, като е използван „Индекс за развитие на пътуванията и туризма“ на Световния икономически форум тъй като той е изграден върху система от показатели, определящи конкурентоспособността на туристическите дестинации.

Използваните подходи и методи в конкретния случай за постигане на целите на изследването са няколко вида: в подготвителния етап е използван анализ на теоретични източници и анализ на вторични данни от международни изследвания, а по време на същинското изследване са използвани следните методи: предварително качествено изследване на основа на семи-структурирани интервюта с 14 респонденти – управители на туристически обекти, собственици на семейни хотели и ръководители на хотелски комплекси, притежаващи дългогодишен практически опит в сектора. Това проучване е осигурило надеждна първична информация за разработване и съдържателно структуриране на основния въпросник за количествените проучвания (Приложения 10 и 11). Що се отнася до респондентите в основното анкетно проучване, които са 218, преобладават мениджъри на отдели, които съставляват почти половината от анкетираните в туристическите обекти. Около 20% от участниците са управители, 15% -

генерални мениджъри, а 7% са собственици на туристически обекти. Фокусът е поставен върху факторите за конкурентоспособност на туристическите обекти (3 и 4-звездни хотели), а не върху отделни видове туристически услуги, Второто анкетно проучване, което не е представително е с потребители на туристическите обекти-123 респонденти, което играе ролята на подпомагащо основното проучване с представителите на туристическия бизнес.

Основната цел на това проучване е да се анализира дали позициите и решенията за туристическите обекти, съответстват на очакванията и изискванията на туристите в новата пазарна обстановка, създадена от COVID-19. Статистическата обработка и анализ на първичните данни е получена чрез прилагането на сравнителен метод; дескриптивна статистика- средни величини, кростабулиране; непараметричен дисперсионен анализ: проверка на статистически хипотези. При въпроси, които не изискват точна оценка, а ранжиране, се прилага Ликъртова скала. Статистическата обработка на първичната информация е извършена с програмните продукти SPSS версия 22 и MS 365 Excel. Изводите и анализът на дисертационната разработка са подкрепени и илюстрирани с богат набор от таблици, фитури и графики, което подпомага за по-добро възприемане на съдържанието на разработката.

Моето мнение е, че докторантът е използвал достатъчно богат методически инструментариум и е добър избрания подход да направи предварително изследване с полуструктурирани интервюта, за да се включат релевантни въпроси в основното допитване с респондентите. Обработката и интерпретацията на резултатите показват много добра изследователска подготовка на докторант Христомир Куцаров, което е важно условие за качеството на дисертационната разработка.

3. Оценка на получените резултати и на ограниченията на изследването

Избраният изследователски проблем, целта, задачите и работните хипотези са предопределили и методологичната рамка на проучването и по-точно за дисертационните цели е използвана комбинация от качествени и количествени методи, които помагат на автора да направи съществени изводи за необходимостта от подобряване управлението на маркетинга в условия на несигурност и извънредни ситуации.

Относно резултатите от дисертационното изследване: Авторът стига до важни изводи относно социално-икономическите и демографските фактори за конкурентоспособността на туристическите обекти. Социално-икономическите фактори се открояват с нараснала значимост, особено за морските хотели, което подчертава

необходимостта от адаптиране към новите икономически реалности по време и след извънредната ситуация, породена от COVID-19. За туристите най-важен остава изборът на дестинация и хотел, като местоположението и цената играят водеща роля, като атрактивната цена и качеството на услугата се превръщат в тази ситуация като водещи фактори. Особено валидно е това за 3звездните хотели, които се намират под натиск в условията на кризата, стратегическите усилия следва да бъдат насочени към предоставянето на гъвкави и атрактивни условия за резервации, както и към повишаване на качеството и добавената стойност на предлаганите услуги.

В раздела е представена и проверката на 7 изследователски хипотези свързани с маркетинга и поведението на туристическите обекти по време на пандемия, като 6 хипотези се потвърждават и те касаят увеличение на ролята на разнообразие в комуникационната политика, намаляване значението на посредниците, предпочитание към различни маркетингови подходи за привличане на туристи, а една от хипотезите, касаеща продуктовото портфолие не е потвърдена чрез данните от изследването. Направено е и сравнение между подходите за привличане на туристи в нормална ситуация и в ситуация на кризи и извънредни обстоятелства.

Считам, че резултатите от изследването дават основание на докторанта да заключи, че за устойчиво развитие на конкурентоспособността усилията трябва да бъдат насочени към: Оптимизация на ценовите стратегии, за да остане туристическият продукт привлекателен; Инвестиции в управление и обучение, които да осигурят по-добро разбиране за важността на вътрешните фактори като качество на услугата, ефективност на управлението и иновации; Подкрепа чрез национални политики, насочени към стимулиране на туристическата индустрия, което включва инфраструктура, данъчни облекчения и международна реклама; Докато цената е водещ фактор, дългосрочната конкурентоспособност изисква балансиран подход, при който управлението и стратегическите политики играят съществена роля. Това е особено вярно за мениджърите, които имат възможността да приложат иновативни управленски подходи и да повишат конкурентната позиция на туристическите обекти.

Според мен, в резултат на изследването са разработени ценни предложени и насоки за възможни управленски стратегии и релевантни политики за дестинациите и обектите, които да се използват в България при извънредни ситуации с цел преодоляване на част от идентифицираните актуални проблеми. Това е важно за успешното функциониране на една от най-важните индустрии в България-туристическата в сегашните условия на нарастване на несигурността в глобален мащаб

и риска наред с природните бедствия да възникват и нови други непредвидени опасности като възникналите нови войни в последните години. Практическата полезност на дисертацията е подкрепена и от поставените за бъдещи изследвания въпроси накрая, касаещи влияние на глобалните събития, ефективността на маркетинговите стратегии и антикризисно управление в туризма.

Ограничения при проведеното емпирично изследване

Според мен, авторът правилно е описал основното ограничение на емпиричното изследване, а именно че не са обхванати представители на различните видове ТО в туристическата индустрия- ресторанти, увеселителни заведения, атракциони, магазини и други обекти, предоставящи туристически услуги. Продуктът, който предоставят различните видове обекти се различава и съответно и адаптацията му към новите кризисни условия е различна, ако той функционира отделно от хотелски комплекс. Но съображението на автора е, че ударението е поставено върху факторите за конкурентоспособност на туристическите обекти, а не върху отделни видове туристически услуги.

4.Оценка на публикациите по темата на дисертацията

Дисертант Христомир Куцаров е представил за рецензиране 4 научни публикации, които са в тясна връзка с темата на дисертационния труд и със задачите, които си е поставил авторът, което отговаря на изискванията на ЗРАСРБ. Приложените към конкурса документи съдържат 4 доклада от конференции- 3 от тях са изнесени на международни конференции в УНСС и един от докладите е от конференция с международно участие в ИУ- Варна. По-подробният аналитичен преглед на научните публикации на дисертанта сочи следното: в един от докладите (#2) се разглежда проблемът за туризма в условия на пандемия и маркетинговите подходи за излизане от кризата. В друг научен доклад (#3) се прави доста подробен литературен обзор на множество публикации от различни бази данни относно конкурентоспособността на туристическите дестинации. В друга публикация (#1) е направен сравнителен анализ на В този доклад е направен сравнителен анализ на конкурентоспособността на крайбрежните туристически райони в България спрямо пет други конкурентни райони: 4 от гръцкото крайбрежие и Адриатическа Хърватия. Разгледани са последните 10 години от прехода, в това число от 2007 до 2018г. вкл. и силната страна на научния доклад е, че авторът е направил обосновани изводи и са открити тенденции за повишаване конкурентоспособността на разгледаните райони, което допринася за

практическата му полезност. Четвъртият представен доклад е на тема „Дигиталният маркетинг като средство за повишаване на конкурентоспособността на туристическите обекти в условията на Covid-19 (#4). Публикациите на Христомир Куцаров се отличават с разбиране на обсъжданата проблематика, ясен научен стил, коректно използване на термините и видима връзка с целите и задачите на самото дисертационно изследване, което сочи трайния изследователски интерес на дисертанта по темата.

Представен за оценка автореферат на дисертационния труд с с обем общо 60 страници- 32 страници на български и 28 страници на английски и съдържа концентрирано съдържание на целия дисертационен труд- въведението, 3те глави, заключението, научните приноси и публикациите. Оценката ми за автореферата е, че е написан на стегнат научен стил и представя ясно основната цел, работните хипотези, методологията и резултатите от научното изследване. След направена от мен проверка чрез продукта Grammarly нямам основание да имам съмнения относно автентичността на дисертационния труд.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

След подробно запознаване с дисертационния труд на Христомир Куцаров бих отбелязала, че приемам търсените и постигнати от дисертанта научни и научно-приложни приноси, като бих ги разделила по следния начин- 1 научни и 2 научно-приложни приноса:

Научни приноси

1.Разработен е систематизиран аналитичен преглед на предходни изследвания и схващания относно разбирането за факторите за конкурентоспособност на туристическа дестинация и туристически обекти.

Научно-приложни приноси

2. Разработена е **специализирана пътна карта**, която представлява практичен и достъпен инструмент в услуга на мениджърите за управление на туристически обекти и подпомагане на навременната реакция и възстановяването в условия на несигурност и извънредни ситуации.

3. Разработена е подходяща **методика**, в т.ч. въпросници и анкетни карти, за изследване на факторите за конкурентоспособност на туристически обекти в България, която може да се използва и за други сравнителни изследвания по този проблем.

5. Критични бележки, препоръки и въпроси

Нямам съществени критични бележки към дисертант Христомир Куцаров освен една, вече посочена по-рано: а именно, че трудът би бил с още по-голяма ползност, ако в първата част беше включена информация и за ролята на Стратегическите алианси в туризма, които обединяват усилията на браншови организации, различни институции и бизнеси на местно и регионално ниво при извънредни и непредвидени ситуации.

Бих желала дисертантът да отговори при защитата на следния въпрос:

1. Има ли и какви са положителните ефекти от пандемията „Ковид 19“ върху пазара на хотелски услуги в глобален мащаб?

Препоръка: Бих препоръчала на дисертанта да подготви една публикация на английски език- студия или статия с основните резултати от изследването и да я публикува в списание с висок импакт фактор, за да стане достояние на по-голяма академична общност, която да бъде предоставена и на браншовите организации в туризма и на Министерството на туризма.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

След всички изказани аргументи и мнения по-горе, считам, че дисертационният труд на Христомир Куцаров отговаря на изискванията на чл. 6, ал. 3 на ЗРАСРБ и на Правилника на УНСС за прилагането му относно съчетаване на теория, самостоятелно практическо изследване и произтичащи от това научно-приложни обобщения и изводи. Постигнатите научни и научно-приложни приноси са съществени и допринасят към по-задълбоченото изследване на всички аспекти на конкурентността на туристическите обекти и дестинации в условия на влошена сигурност и извънредни ситуации. По тази причина давам с убеденост своята подкрепа, а именно- гласувам положително и призовавам също и уважаемото научно жури да подкрепи дисертант Христомир Иванов Куцаров за получаване на научната и образователна степен доктор по професионално направление Икономика 3.8. Научна специалност *Маркетинг*.

29.04.2026 г.

Рецензент:

Проф.д-р Лина Анастасова

REVIEW

By: Prof. Dr. Lina Georgieva Anastassova, Burgas Free University, Scientific Specialty "Marketing", Faculty of Business Studies

Subject: dissertation work for the award of the educational and scientific degree "doctor" in professional direction 3.8. Economics, scientific specialty Marketing

Reason for presenting the review: participation in the composition of the scientific jury for the defense of the dissertation according to Order No. No. 897/25.03.2026 of the Deputy. the rector of UNSS

Author of the dissertation: Hristomir Ivanov Kutsarov

Dissertation topic:

COMPETITIVENESS OF TOURIST FACILITIES IN BULGARIA IN THE CONDITIONS OF UNCERTAINTY AND EMERGENCY SITUATIONS,

Research supervisor: Associate Professor Jovka Petkova Bankova PhD

1. Information about the dissertation student

Dissertation student Hristomir Kutsarov studied as a full-time doctoral student in the "Marketing" doctoral program from 2020 to 2026 at the University of National and World Economy (Order No. 597/22.03.2019 of the Rector of UNSS.). He graduated in 2012 with a bachelor's degree in Business Organization, in 2013 he graduated with a BA Master's degree, and in 2016 he obtained a Master's degree in Marketing from the same University.

Doctoral student Hristomir Kutsarov has extensive practical experience over the past 15 years. His career began at the end of his studies, first as a promoter of Action Aquapark - Sunny Beach, then as a sales representative of the same Aquapark and in the following years he went through different positions and in different companies: from 2014 to 2023 he was the marketing manager of the Nevis Resort hotel complex, of the Odesos Hotel - Golden Sands and Radinas Way Hotel, k.k. Borovets and others. From 2023 until now, Hristomir Kutsarov has been working as a product manager "Terminals" - Vasil Levski Airport-Sofia and head of the department "Operational management of terminals and customer experience". In this position, Hristomir Kutsarov participates in the management of projects to improve the passenger experience of the existing airport terminals, as well as in projects aimed at improving the infrastructure of terminal buildings in relation to improving the passenger experience, which is in tune with new trends in marketing to manage and upgrade the customer experience. According to the presented biography and the positions held, the doctoral student has an excellent command of the English language, which is an advantage for any researcher, because it allows familiarization in the original with various literary sources. His rich work history in

the industry for which his dissertation research is undoubtedly useful in the development of the dissertation work, because it is partly based on his own observations.

Fulfillment of minimum national mandatory requirements

Based on the documents submitted by the candidate for the competition (Certificate of fulfillment of the minimum national requirements under Art. 2b, paras. 2 and 3 of the ZRASRB), I can make the justified conclusion that doctoral student BHristomir Kutsarov fulfills the minimum national requirements for obtaining the educational and scientific degree "doctor" in the professional direction 3.8. Economy.

2. General characteristics of the presented dissertation work

The dissertation contains an introduction, an exposition in three chapters, a conclusion and has a total volume of 264 pages, of which 178 are standard pages. 149 literary sources were used, of which 123 were in English and 26 in Bulgarian. The dissertation work is well illustrated, as the text includes 7 tables, 62 figures and 12 data processing applications. In my opinion, the structure of the dissertation work is very well balanced, there is a logical sequence of individual sections and this has contributed to draw some important conclusions and, accordingly, to formulate useful recommendations/guidelines for achieving positive results in managing the competitiveness of tourist sites in emergency situations.

Assessment of the actuality of the topic, purpose, object and hypotheses of the dissertation work

The actuality and importance of the topic are very clearly articulated in the dissertation, namely: the scientific and practical significance of the research, as well as the insufficiently complete development and research of the problem in the marketing and economic literature, predetermines the choice of the topic of the dissertation.

The object of research are tourist sites in Bulgaria. In the dissertation a restriction was adopted for the tourist sites, as hotels, hotel complexes and family hotels located in sea and mountain resorts. The subject of the research are the factors for the competitiveness of tourist sites in Bulgaria in the conditions of an emergency situation. The main thesis of the dissertation research is formulated as follows: ***In the conditions of uncertainty and emergency situations, the importance of factors for the competitiveness of tourist sites and their use by site managers change.*** Based on the study of factors for the competitiveness of tourist sites in the conditions of emergency situations and uncertainty, the author aims to develop a tool that will serve to manage the competitiveness of tourist sites in such conditions. In order to achieve the main goal and verify the research thesis, the author has formulated specific tasks - 9 in number,

with only the 7th task it is actually part of the methodology and not an actual research task.

To verify the thesis of the study, 7 clear and logical research hypotheses were formulated and verified, most of which are descriptive hypotheses and concern justified assumptions about the changeability of competitiveness factors, about the increasing importance of direct channels, about the use of various communication and other marketing tools, about the lack of change in the product portfolio of the objects, etc. One of the seven hypotheses is explanatory, namely: Employees in tourist sites in different positions and with different professional experience have different views on leading factors for competitiveness in emergency situations.

3. Content of the dissertation: conceptual basis and research methodology

In Chapter One "Competitiveness in tourism - a literature review", which is also the largest, the focus is on modern marketing approaches to increase the competitiveness of tourist sites and, more specifically, digital marketing, branding and story telling. The information on marketing management practices before and during the pandemic and more precisely the changes in marketing management is very well presented. This section also discusses the evolution in the understanding of factors for the competitiveness of tourist destinations and objects (pp. 38-60) and the methods and metrics for assessing competitiveness in tourism (pp. 62-66). The author also paid attention to the lack of a universal model for crisis management in tourism, as well as the inapplicability of traditional models in emergency situations (p. 69-79). I agree with the findings of international researchers that "the tourism industry is characterized by a high level of fragmentation involving multiple stakeholders with different goals, resources and response capabilities" (p. 15). For this reason, I also consider that the development of universal models is a great challenge, since different segments of the industry - from large hotel chains to small family sites, theme parks, holiday complexes - have different capabilities and limitations. The author also draws attention to the fact that studies reveal significant differences in crisis management approaches between different regions, taking into account cultural differences, such as Asian countries and destinations demonstrate faster responses and more effective coordination between different levels of government. Furthermore, traditional financial planning models based on predictable seasonal fluctuations and incremental growth are proving inapplicable in today's turbulent business environment.

It has been noted, and it is true, that "the lack of adequate involvement of various stakeholders in the planning process has led to communication gaps and coordination problems during the crisis".

On my opinion, it would be better if it was discussed at the end of this chapter and the need to

build sustainable strategic alliances of interested segments and tourism organizations-associations, tourist boards, regional tourism and trade chambers, local authorities/municipalities that would act organized and integrated both in a normal situation and in crises, as it is in most developed countries - all provinces in Germany, most regions in Great Britain, provinces in Spain, cantons in Switzerland, etc. have Tourist Alliances.

In this context, I believe that this would be another strength of the dissertation, as is the summary that is made at the end of the first chapter with some main conclusions from the literature review.

The second chapter examines the factors for the competitiveness of tourist sites in Bulgaria in the conditions of an emergency situation, with the methodological foundations presented in the first half, and then the results of the research are presented (p. 86-138), which are discussed further in the review. In Chapter Three, a special road map for managing the competitiveness of tourist sites in emergency situations has been developed and presented, which has 3 components: Road map for crisis mode, Planned adaptation map and Road map Transition to stability (c.147-167), and approval of the road maps has also been made (p. 169-176).

- ***Изследователски подходи и методи***

For each dissertation, it is important to select an appropriate methodological toolkit in order to process, summarize and analyze the collected information to prove the author's thesis. The emergency situation that is the focus of the research is the global pandemic of the Coronavirus (COVID-19) since the month of March 2020. The object of research is TD Bulgaria and, more specifically, its tourist sites, as the subject of the research are the factors for its competitiveness, using the "Travel and Tourism Development Index" of the World Economic Forum, as it is built on a system of indicators that determine the competitiveness of tourist destinations.

The approaches and methods used in the specific case to achieve the objectives of the research are of several types: in the preparatory stage, an analysis of theoretical sources and analysis of secondary data from international studies was used, and during the actual research, the following methods were used: preliminary qualitative research based on semi-structured interviews with 14 respondents - managers of tourist sites, owners of family hotels and managers of hotel complexes, who have many years of practical experience in the sector. This study has provided reliable primary information for the development and meaningful structuring of the main quantitative questionnaire (Appendixes 10 и 11).

As for the respondents in the main survey, which were 218, department managers predominated, making up almost half of the respondents in the tourist sites. About 20% of the

participants are managers, 15% - general managers, and 7% are owners of tourist sites. The focus is on the competitiveness factors of the tourist sites (3 and 4-star hotels) and not on individual types of tourist services. The second survey, which is not representative, is with users of the tourist sites - 123 respondents, which plays the role of supporting the main survey with the representatives of the tourism business.

The main objective of this study is to analyze whether positions and decisions for tourist sites correspond to the expectations and demands of tourists in the new market environment created by COVID-19.

The statistical processing and analysis of the primary data was obtained by applying a comparative method; descriptive statistics; averaging variables; aggregation of variables (by functional and synergistic features); non-parametric analysis of variance: statistical hypothesis testing; crosstabs for comparison between variables. For questions that do not require an exact assessment, the metric Likert scale is applied. The statistical processing of the primary information was carried out with the software products SPSS 22 и MS 365 Excel.

The conclusions and analysis of the dissertation work are supported and illustrated with a rich set of tables, figures and graphs, which helps to better understand the content of the work.

My opinion is that the PhD student has used a sufficiently rich methodological toolkit and it is a good chosen approach to do preliminary research with semi-structured interviews in order to include relevant questions in the main survey with the respondents. The processing and interpretation of the results show a very good research preparation of the doctoral student Hristomir Kutsarov, which is an important condition for the quality of the dissertation development.

4. Оценка на получените резултати и на ограниченията на изследването

The chosen research problem, the aim, tasks and hypotheses of the study also predetermined the methodological framework of the study and more precisely for the dissertation purposes a combination of qualitative and quantitative methods was used. The good arrangement and visualization of the results and the main conclusions of the analysis is impressive, which help the author to draw important conclusions about the need to improve marketing management in conditions of uncertainty and emergency situations.

Regarding the results of the dissertation research: The author reaches important conclusions regarding the socio-economic and demographic factors for the competitiveness of tourist sites. Socio-economic factors stand out with increased importance, especially for beach hotels, which highlights the need to adapt to new economic realities during and after the emergency caused

by COVID-19. For tourists, the choice of destination and hotel remains the most important, with location and price playing a leading role, attractive price and service quality becoming the leading factors in this situation. This is especially true for 3-star hotels, which are under pressure in the context of the crisis, strategic efforts should be directed to providing flexible and attractive conditions for reservations, as well as to increasing the quality and added value of the services offered. The section also presents the verification of 7 research hypotheses related to the marketing and behavior of tourist sites during a pandemic, as 6 hypotheses are confirmed and they concern an increase in the role of diversity in communication policy, a decrease in the importance of intermediaries, a preference for different marketing approaches to attract tourists, and one of the hypotheses concerning the product portfolio was not confirmed by the data.

I believe that the results of the research give reason to the doctoral student to conclude that for sustainable development of competitiveness efforts should be directed to: Optimization of price strategies in order to keep the tourist product attractive; Investments in management and training to provide a better understanding of the importance of internal factors such as service quality, management effectiveness and innovation; Support through national policies aimed at stimulating the tourism industry, which includes infrastructure, tax breaks and international advertising; While price is a leading factor, long-term competitiveness requires a balanced approach in which management and strategic policies play an essential role. This is especially true for managers who have the opportunity to apply innovative management approaches and increase the competitive position of tourist sites.

In my opinion, as a result of the research, valuable proposals and guidelines have been developed for possible management strategies and relevant policies for the destinations and sites to be used in Bulgaria in emergency situations in order to overcome some of the identified current problems. This is important for successful operation of one of the most important industries in Bulgaria - tourism in the current conditions of increasing uncertainty on a global scale and the danger that, along with natural disasters, new and other unforeseeable dangers and crises may arise.

Limitations of the conducted empirical research

In my opinion, the author has correctly described the main limitation of the empirical research, namely that representatives of the various types of TO in the tourism industry - restaurants, entertainment venues, attractions, shops and other objects providing tourist services - are not covered. The product provided by different types of objects differs and, accordingly, its adaptation to the new crisis conditions is different if it functions separately from a hotel

complex. But the author's consideration is that the emphasis is placed on the factors of competitiveness of tourist sites, and not on individual types of tourist services.

5.Оценка на публикациите по темата на дисертацията

The PhD student Hristomir Kutsarov has submitted for review 4 scientific publications that are closely related to the topic of the dissertation work and to the tasks that the author has set himself, which meets the requirements of ZRASRB. The documents attached to the competition contain 4 reports from conferences - 3 of them were presented at international conferences at UNSS and one of the reports was from a conference with international participation at IU-Varna. A more detailed analytical review of the dissertation's scientific publications shows the following: in one of the reports (#2) the problem of tourism in conditions of a pandemic and marketing approaches for getting out of the crisis is considered.

Another scientific report (#3) provides a fairly detailed literature review of numerous publications from various databases on the competitiveness of tourism destinations. In another publication (#1) a comparative analysis was made of In this report a comparative analysis was made of the competitiveness of coastal tourist areas in Bulgaria against five other competitive areas: 4 of the Greek coast and Adriatic Croatia. The last 10 years of the transition, including from 2007 to 2018, were examined. incl. and the strong point of the scientific report is that the author has drawn reasonable conclusions and trends to increase the competitiveness of the examined areas have been highlighted, which adds to its practical utility.

The fourth presented report is on the topic "Digital marketing as a means of increasing the competitiveness of tourist sites in the conditions of Covid-19 (#4). Hristomir Kutsarov's publications are distinguished by an understanding of the discussed issues, a clear scientific style, correct use of terms and a visible connection with the goals and objectives of the dissertation research itself, which points to the dissertation's permanent research interest in the subject.

Presented for evaluation is the abstract of the dissertation with a total volume of 60 pages - 32 pages in Bulgarian and 28 pages in English and contains a concentrated content of the entire dissertation- the introduction, the 3 chapters, the conclusion, the scientific contributions and the publications. My assessment of the abstract is that it is written in a tight scientific style and clearly presents the main purpose, working hypotheses, methodology and results of the scientific research, which would help any researcher showing interest in the topic to be sufficiently informed with the main statements of the dissertation work. After my verification, I have no reason to doubt the authenticity of the dissertation work.

6.Оценка на научните и научно-приложни приноси

After a detailed acquaintance with the dissertation work of Hristomir Kutsarov, I would note that I accept the scientific and scientific-applied contributions sought and achieved by the dissertation, dividing them as follows - 1 scientific and 2 scientific-applied contributions:

Scientific contributions

1. A systematised analytical review of previous research on the understanding of the competitiveness factors of a tourist destination and tourist sites.

Scientific and applied contributions

2. A specialized road map has been developed, which is a practical and an accessible tool at the service of managers for the management of tourist sites and supporting timely response and recovery in conditions of uncertainty and emergencies.

3. A methodology has been developed, including questionnaires and survey cards, for the study of the factors for competitiveness of tourist sites in Bulgaria, which can be used for other comparative studies on this problem.

7.Критични бележки, препоръки и въпроси

I don't have any significant critical remarks about the dissertation student Hristomir Kutsarov, except for one already mentioned: namely, that the work would be even more useful if the first part included information about the role of Strategic Alliances in tourism, which unite the efforts of industry organizations, various institutions and businesses at the local and regional level in emergency and unforeseen situations.

Recommendation: I would recommend that the future doctor will prepare a study with the main research results and publish it in a journal with a high impact factor to make it known to a larger academic community, as well as to be made available to industry organizations in tourism and to the Ministry of Tourism.

I would like the PhD student to answer the following question:

Are there any, and what are the positive effects of the "Covid 19" pandemic on the hotel services market on a global scale?

CONCLUSION

After all the arguments and opinions expressed above, I believe that Hristomir Kutsarov's dissertation meets the requirements of Art. 6, para. 3 of ZRASRB and of the Rules

of the UNSS for its application regarding the combination of theory, practical research and resulting scientific and applied summaries and conclusions. The doctoral student has demonstrated high theoretical and research competence in developing his work. The achieved scientific and scientific-applied contributions are essential and contribute to the more detailed study of all aspects of the competitiveness of tourist sites and destinations in conditions of worsened security and emergency situations. For this reason I give with conviction my own support, namely - a positive assessment of the dissertation student's work, and I also call on the respected scientific jury to support the dissertation student Hristomir Kutsarov in obtaining the scientific and educational degree Doctor in the professional field of Economics 3.8. Scientific specialty Marketing.

29/04/2026

Burgas

Reviewer:

Prof. Lina Anastasova PhD